

ФОРМУВАННЯ КООПЕРАТИВНИХ ПОГЛЯДІВ Й.А. ВОЛОШИНОВСЬКОГО

Впродовж тривалого часу вітчизняна історична наука розглядала питання розвитку кооперації лише у взаємозв'язку з проведенням нової економічної політики та проблем теорії і практики побудови соціалістичного ладу. При цьому кооперативне будівництво завжди виступало дієвим додатком до тоталітарного режиму, компонентом у стрункій догматизованій схемі боротьби за нові суспільні стосунки. Багата дорадянська історія кооперативного руху, його важлива роль у вирішенні ключових проблем розвитку українського суспільства тривалий час замовчувалися.

Звичайно, було б несправедливим звинувачувати радянську історіографію в повному ігноруванні плідної діяльності кооперації в дорадянський період. Різні аспекти її розвитку знаходили певне відображення в науковій літературі.¹ Однак, переважно побіжний розгляд проблем, пов'язаних з діяльністю дореволюційних кооперативних організацій, вкрай обмежена кількість досліджень з цього періоду, і водночас, підвищена увага до кооперації 20-х років та висвітлення її сутності і перспектив лише у тісному взаємозв'язку з концепцією соціалістичного будівництва призвели до викривленого трактування її природи, штучного відриву кооперативного руху в добу непу від його багатой попередньої історії. Більшовицька системна пропаганда сформувала переконання, що якби не стаття В. І. Леніна «Про кооперацію» і ленінський кооперативний план, то кооперації в нашій країні просто ніколи б не існувало.

Ефект від гіперболізації ролі засновника радянської держави в справі кооперативного будівництва виявився настільки сильним, що і тепер, вже після появи ряду праць з історії української кооперації, в широких колах громадськості і навіть серед фахівців, ще не оформилося належне уявлення про масштаби поширення, масовість та величезне соціально-економічне значення кооперативних організацій в дорадянські часи, подвижницьку діяльність фундаторів кооперативного руху в різних регіонах України.

На Поділлі таким фундатором був Йоахим Августович Волошиновський, котрий вважав запровадження принципів кооперації для побудови стосунків у сільській громаді на засадах кооперативного єднання ефективним засобом покращення життя селянських мас. Він був твердо переконаний, що споживче, кредитне, сільськогосподарське товариства, лікарняна, пенсійна і похоронна каси, дитячий садок, добровільна народна і пожежна дружини та інші формування за побажанням сільської громади мали будуватись на кооперативних засадах і вирішувати всі економічні, соціальні та культурні потреби селянина. Служінню кооперативній ідеї він присвятив свій непересічний талант та організаторські здібності. Саме його неабиякі заслуги перед українською кооперацією визнавали відомі кооперативні діячі М. Левитський, П. Пожарський, П. Височанський, П. Мохор, Б. Стопневич та ін., а сучасник Й. Волошиновського, український громадський діяч, член Подільського товариства «Просвіта», у період УНР – голова Подільської губернської управи В.К. Приходько – визнавав, що Й. Волошиновського «...можна вважати, у великій мірі, батьком кооперації на Поділлі».² Однак про нього згадували хіба що при житті.

На Поділлі спроби системного аналізу зародження і діяльності кооперативних товариств у 1910 – 1915 роках здійснили В. Ворніков,³ В. Павенський⁴ і Д. Усенко,⁵ які, використовуючи практичний досвід роботи в кооперації, подали історико-статистичні дослідження споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації Подільської губернії. Поштовхом до написання історико-кооперативних досліджень було святкування у 1916 р. піввікового ювілею українського кооперативного руху. Завдячуючи цій події, з'явилися також праці П.М. Пожарського «Полвека кооперативного движения на юге России» та «Нариси з історії української кооперації». Перша являє собою стислий огляд основних подій в історії кооперації на території України до першої світової війни, друга – охоплює дещо ширші хронологічні межі (до 1918 р.). У ній подаються дані про чисельність кооперативних товариств і союзів, їх галузеву структуру, створення загальноукраїнських кооперативних об'єднань, розглядаються проблеми ідейної боротьби різних течій в кооперативному русі, а також така специфічна галузь кооперативної діяльності як культурно-освітницька. Вперше у цих роботах П. Пожарський назвав піонерів українського кооперативного руху. І серед них – А. Волошиновського. Ім'я А. Волошиновського також згадується у праці Є.А. Бржоснівського «Споживчі товариства на Поділлі», яка вийшла друком у 1925 р. Пізніше на десятки років воно було піддане забуттю. Повернене народу – вже за часів здобуття Україною незалежності. У цьому є певна заслуга вінницьких дослідників В. Колесник,⁶ А. М. Подолинного,⁷ В.П. Рекрута, автора цих рядків.⁸

Зрозуміло, розкрито далеко не всі сторінки життя, громадської та творчої діяльності Й. Волошиновського. Тому основна мета даної публікації – зупинитись на деяких маловідомих сторінках біографії А. Волошиновського, насамперед, пов'язаних з формуванням його кооперативних поглядів. Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні більш ґрунтовних праць про фундатора кооперативного руху на Поділлі, з історії української кооперації.

Йоахим Волошиновський походив з древнього шляхетського роду, який мав руське (українське) коріння, а пізніше полонізувався. Про це свідчить перелік документів у резолюції Подільського дворянського депутатського зібрання про внесення роду Волошиновських до шостої частини дворянської родовідної книги Подільської губернії.⁹ Першим з роду отримав шляхетський титул з гербом «Баранек» (Baranek) «...за заслуги перед тронем і Річчю Посполитою» Махно Волошиновський (20 березня 1578 р.), який походив із Східної Галичини (нині Львівська область).¹⁰ Майнові справи Махна і кількох поколінь його нащадків були зв'язані з Руським воєводством – адміністративно-територіальною одиницею на Україні в XV – XVIII ст., ліквідованою після першого поділу Польщі.

У другій половині XVIII ст. Волошиновські з'явилися на Поділлі. На початку XIX ст. вони мешкали в Ямпільському і Могилівському повітах. Дід Йоахима Ян Волошиновський орендував у Л. Любомирської с. Лозову Могилівського повіту, а 1834 р. набув у Г. Любомирського с. Серби того ж повіту (нині с. Гонтівка Чернівецького району Вінницької області). Після смерті Яна село було розділене між його синами: Августином, Владиславом, Еразмом, Октавіаном, Олександром та Юліаном. З різних причин до кінця XIX ст. свої частки у Сербах мали тільки Августин та Октавіан, решта маєтку перейшла в чужі руки.

Йоахим, син Августина (близько 1814 – 10.XI.1892, с. Серби) і Юзефи (близько 1837 – 13.VII.1900, с. Серби), народився в с. Сербах 20 травня 1870 р. Дане село на початку XX ст. належало спадкоємцям П. А. Лакузи, Й. А. Волошиновського, О. О. Градовій і двом товариствам селян та міщан. У ньому налічувалось 372 двори, проживало 2034 жителі, були православна церква, міністерська однокласна школа, школа грамоти, вальців млин, чайна товариства народної тверезості.¹¹

Після смерті батька Йоахим отримав спадщину, яка складалася всього з 18 десятин землі (близько 20 га), що по тогочасній становій класифікації відповідало рівню дрібного землевласника.

Дитячі роки Й. Волошиновського пройшли в Сербах. Освіту отримав у Галичині в єзуїтських монастирях, спочатку в Тернополі, а згодом у Хирові (Львівська область), де закінчив класину гімназію.¹² Якраз у період навчання Йоахим пройнявся кооперативною ідеєю, отримав перші знання з кооперації, і вона запала йому в душу.

На той час Галичина мала сприятливі умови для поширення кооперативного руху серед широких верств населення. Уряд Австро-Угорщини ще в 1873 році прийняв загальний закон про кооперацію. Крім цього, система законодавчих актів країни дозволяла, на відміну від східноукраїнських земель, гуртуватись у кооперативи за національними ознаками і працювати на користь свого народу, створювати відповідні товариства та спілки. Широкого поширення тут набули, зокрема, «райфазенки», а згодом «каси Штефчика», впевнено пробивали дорогу споживчі товариства та значно ефективніше впроваджувалися сільськогосподарські товариства різного спрямування.

Протягом навчання Й. Волошиновський мав можливість близько ознайомитись із різноманітною науково-публіцистичною літературою, ґрунтовними працями зарубіжних теоретиків кооперативного руху Ш. Фур'є, Р. Оуена, А. Сен-Сімона, Ш. Жіда та інших. Значно кращі умови поширення української наукової і популярної літератури із кооперації таких відомих авторів як В. Нагірного, А. Нечая, К. Паньківського та інших, а також знання німецької, французької та польської мов дозволило йому увібрати весь багатий теоретично-практичний матеріал, щоб згодом використати його на добре діло.

Схильний також до літератури, Й. Волошиновський мав можливість ознайомитись з повістю О. Кониського «Семен Жук і його родичі», оповіданням Юрія Федьковича «Фармазони», драмою Д. Марковича «Не зрозуміли», де йшлося про проблеми становлення кооперації. Крім того, на той час у періодичних часописах постійно друкувалась інформація про діяльність кооперативних установ Англії, Німеччини, Данії, Франції та інших країн, кооперативний рух яких вийшов на передові рубежі.

Слід зважити і на ще одну обставину – надзвичайно схвально ставилося до розвитку кооперативної ідеї духовенство Галичини. У навчальних програмах семінаристів передбачалося набуття знань з кооперації, її суспільної місії. Безперечно, що світогляд молодого Йоахима

формувався під впливом кооперативних ідей, побудованих на вічних цінностях людини, гармонійно поєднувалися з релігійним вченням про людину і її життя. Принципи кооперації не суперечать, а навпаки, підтримують духовність і віру в краще майбутнє.

Набуті в молоді роки світоглядні принципи відіграли вирішальну роль у формуванні поглядів і переконань. На Галиччині Й. Волошиновський «захворів» кооперацією, на все життя став переконаним прихильником «рочдельської кооперативної доктрини», яку в 90-х роках XIX століття вибудував і розвинув у своїх працях Шарль Жід.

У плані перетворення цієї доктрини в реальне життя українського села на теренах Поділля Й. Волошиновський із переконання свого сучасника Костя Паньківського, що дбати про культуру та про економічний розвиток мусять самі українці. Насамперед тому, що «...в історії нема випадку, щоб культурно більш розвинутий і заможний народ допоміг розвинути бідніший від себе нації з одної лише сентиментальності».¹³

Невідомо, як в подальшому склалася б доля Й. Волошиновського (ймовірно, він отримав би вищий рівень освіти, став духовним пастором і присвятив би свою діяльність служінню Богові), але хвороба батька та згодом його смерть змусили повернутись у рідні Сербі і пов'язати наступне життя з Поділлям.

Після повернення на батьківщину у 1891 – 1905 роках Й. Волошиновський займається сільським господарством в родинному маєтку, де набуває практичних знань із сільського господарства. «...Мені довелося, – згадував він згодом, після деякої шкільної підготовки, порпатися в землі десятки років, не фігурально, але літерально, робити коло неї не очима, але плечима, сходити свою ниву вздовж і впоперек і за плугом, і з сібною, і з косою, тому, може, трохи й видніші деякі природні, життєві явища, непомітні і незрозумілі теоретикам-книжникам, віддаленим, як від самої землі, так і від щоденних умов, в яких живуть на тій землі народні маси».¹⁴

Тут, у Сербях, 25 липня 1895 року він взяв шлюб¹⁵ з Марією Лукашевич, а згодом народилися їхні сини – Августин (1896 р.) та Юліан (04.04.1898 р.). Через декілька років Волошиновські пережили важке горе – 05.02.1899 р. помер їх син Августин. Подальше сімейне життя подружжя було налаштоване на освіту та виховання Юліана, майбутнього видатного польського прозаїка, драматурга та театрального критика.

Господарюючи в Сербях, Й. Волошиновський продовжував кооперативну самоосвіту і набував теоретичних знань із економічних та організаційних питань діяльності кооперативних установ. Він згодом писав, що «...кооперативних книжок і часописів пришлось прочитати досить багато...»¹⁶ але довершенням вибору на користь кооперації стала «малесенька книжечка» В. Доманицького «Товариські крамниці», яка вийшла друком у 1905 році. «З того початок, – визнавав Волошиновський. – Думка запала в душу...»¹⁷ З того часу він уже ніколи не зраджував кооперативній ідеї.

Сформований світогляд Й. Волошиновського та глибоке знання українського села підказували йому, що без освіти і поширення кооперативної грамоти кооперативна ідея ніколи не знайде своїх прихильників серед населення у тих масштабах, які змогли б суттєво вплинути на ріст кооперативної свідомості лююдей. Уже тоді він переконався, що дієвим механізмом і ефективним засобом досягнення цієї мети може стати друкване періодичне видання, яке б зрозумілою для простого населення мовою висвітлювало найболючіші питання. Саме таким виданням став заснований і редагований А. Волошиновським кооперативний часопис «Світова Зірниця», що відіграв винятково важливу роль у поширенні кооперативної освіти серед населення Поділля на початку XX століття. Однак, це – тема окремого дослідження...

Таким чином, вирішальну роль у формуванні кооперативного світогляду А. Волошиновського відіграли його ґрунтовна як на той час освітня підготовка, щире захоплення передовими ідеями кооперативного руху, високе особисте моральне прагнення служити людям, зробити їхнє життя заможнішим і щасливішим.

У плані подальшого розкриття теми доцільним був би науковий аналіз життя та праці А. Волошиновського в інших регіонах України. Адже, безумовно, набутий досвід вносив певні корективи в його кооперативну діяльність, збагачував і розширював професійний кругозір.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Стопневич Б. Споживча кооперація на Україні. Спроба історико-статистичного начерку. – Полтава, 1919; Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації. – В 2-х ч. – Катеринослав: Книгоспілка, 1925; Пожарський П. Соціальний склад української кооперації // Праці науково-дослідної кафедри

кооперації при Київському кооперативному інституті ім. В. Я. Чубаря. – 1928. – Кн. II. – С. 13 – 53; Мохор П. Од Баліна до Леніна. Етапи розвитку кооперативної думки на Україні. – К.: Книгоспілка, 1924; Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні. – Харків: Книгоспілка, 1925; Борисов В.І. Продовольча політика на Україні (1917 – 1920). – Луганськ: Ред. вид-во Луганського сільгоспінституту, 1991; Нестуля А.А. Укрепление союза рабочего класса и трудящегося крестьянства в период гражданской войны на Украине в ходе организации экономических отношений между городом и деревней): Автореф. дис. канд. истор. наук. – К., 1986 та ін. 2. Приходько В. Під сонцем Поділля. – Мюнхен, 1948. 3. Ворников В. Потребительская кооперация в Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1913. - № 1. – С. 13 – 30; 4. Павенский В. Кредитная кооперация в Подольской губернии в 1913 году // Экономическая жизнь Подолии. – 1913. - № 2 – 3. – С. 9 – 27, 13 – 20. 5. Усенко Д. Сельско-хозяйственная кооперация в Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1919. - № 1. – С. 23 – 41; 6. Колесник В. Йоахим Волошиновський – визначний український і польський громадський діяч першої половини ХХ ст. // Подільська старовина: Науковий збірник. – Вінниця, 2003. – С. 195 – 224; 7. Подолинний А. М. Волошиновський Йоахим А. // З-над Божої ріки: Літературно-біобібліографічний словник Вінниччини. – Вінниця, 2002. – С. 56 – 57. 8. Подолян В. В., Рекрут В. П. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897 – 1939 рр.). – Вінниця, 2005. – 456 с; Подолян В. В. Участь Й. Волошиновського у поширенні кооперативної освіти серед населення Поділля на початку ХХ століття // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2006. – Т. 7: Матеріали третього круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХІ ст.» – С. 134 – 144; 9. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО). - Ф. Д – 844, Оп. 1. - Спр. 127. - Арк. 7 – 8 зв. 10. Колесник В. Вказана праця. 11. Державний архів Волинської області (далі: ДАВЛО), Ф. 46.- Оп. 7.- Спр. 413.- Арк.1. 12. Там само. 13. Паньківський К. Помагаймо собі самі, бо ніхто нам не допоможе // Економіст. – 1904. - № 2. – С. 24. 14. Українська Нива. – 1935. - № 15 – 16. 15. ДАВЛО. - Ф. 46. - Оп. 7.- Спр. 413.- Арк. 6. 16. Wspolna-praca – Спільна праця. – Луцьк, 1936. - № 2. – С. 4; 17. Там само.

І.І. Ніколіна

ФОРМУВАННЯ УЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ 20-Х – ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

Першочергову роль в розвитку особистості, організації навчально-виховного процесу в школі відіграють кваліфіковані кадри. Тож цілком закономірно, що в різні періоди історичного розвитку нашої країни державні і директивні органи приділяли увагу піднесенню ролі учителя в житті суспільства, поліпшенню його підготовки. Цінність цього досвіду у 20-30 рр. ХХ ст. дає можливість побачити, як саме відбувалися ці процеси, вплив шкільних працівників на політичне та культурне життя країни.

Дана стаття є актуальною, адже осмислення минулого впливає на зміни сьогодення. У ній робиться спроба на основі архівних документів та існуючих публікацій розкрити систему підготовки та формування педагогічних кадрів у зазначений період.

Аналізуючи стан наукового опрацювання даної проблеми, слід зазначити, що провідне місце у висвітленні підготовки та формуванні вчительства в УСРР в той час належить керівникам і працівникам освіти, зокрема, Я.П. Ряппо та М.О.Скрипнику.¹

Дотримуючись офіційної ідеології, Г.І. Ясницький у своєму дослідженні також висвітлював проблеми підготовки та формування учительських кадрів, розкривав шляхи їх вирішення.²

Істотний внесок у наукову розробку питань народної освіти в Україні зробив І.О. Кліцаков. У своїй монографії автор глибоко розкриває форми й методи підготовки учительських кадрів, підходи радянської влади до різних категорій вчительства. У зазначеній праці засуджуються репресивні міри більшовицького керівництва по відношенню до інтелігенції, взагалі, і до такої категорії як вчительство, зокрема.³

Проблеми підвищення кваліфікації вчителів в Україні в 20-на початку 30-х рр. ХХ ст. присвячена праця Сігаєвої Л.С. Автор проаналізувала соціально-економічні та організаційні чинники, які впливали на розвиток цієї системи.⁴

Як вказують джерела, Жовтневий переворот 1917 р. в Росії сприяв початку перебудови всього суспільно-політичного життя УСРР. Проте зі встановленням радянської влади цей процес супроводжувався певними труднощами. Надійним засобом переборення їх правляча комуністична партія вважала поліпшення системи освіти, яку, на її думку, потрібно було докорінно перебудувати.

У спадщину в галузі підготовки педагогічних кадрів НКО України дісталася від попередніх урядів 3 університети і 9 учительських інститутів, сформованих на підставі закону від 14 червня 1917 р.⁵ Підготовку учителів гуманітарного профілю вів Ніжинський історико-філологічний інститут, а учителів для неповних середніх шкіл – Київський, Вінницький, Глухівський, Полтавський,